

Soter M. V.,
orcid.org/0000-0002-4626-0137

SOURCE BASE OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE (1940S – EARLY 21ST CENTURY)

The article is devoted to the source base of the development of foreign language training of students in technical higher education institutions of Ukraine (from the 1940s to the early 21st century).

Based on the analysis of the development of foreign language training of students in technical higher education institutions of Ukraine during the specified period and taking into account the findings of scholarly research, the source base of the study has been classified into six main groups: normative legal acts; archival materials; curricula, syllabi, textbooks, manuals, teaching and methodological guides, dictionaries, reference books, and methodological recommendations; narrative sources; periodical publications; digital resources.

It is emphasized that the systematized complex of normative legal documents (from the 1940s to the early 21st century) makes it possible to trace the evolution of the legal framework governing higher technical education, to identify the specific features of the organization of foreign language training, and to determine the patterns of transformation of its regulatory environment.

Particular attention is drawn to the significant role of the third group of sources in reflecting changes in the structure and organization of foreign language training in technical higher education institutions of Ukraine. This group includes curricula, syllabi, textbooks, manuals, teaching and methodological materials, dictionaries, reference books, and methodological recommendations published from the 1940s to the early 21st century, which allow for assessing the transformation of foreign language training within technical higher education institutions.

Further research is envisaged in the analysis of transformations in the normative and legal regulation of foreign language training in technical higher education institutions of Ukraine (1940s – early 21st century).

Key words: source base; foreign language training; technical higher education institutions; development of foreign language training of students in technical higher education institutions of Ukraine.

Дата надходження статті: 14.10.2025 р.

Прийнято до публікації: 04.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Рускуліс Л. В.

УДК 37.091.4:82-94(075.8)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi60.694>

Худенко О. М.,
orcid.org/0000-0001-7918-4671

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРІОД 90-Х РР. ХХ СТ. – І ЧВЕРТІ ХХІ СТ.

У статті здійснено комплексне дослідження трансформації шкільної літературної освіти в Україні в контексті суспільно-політичних змін від 1990-х років до першої чверті ХХІ століття. Простежено, як змінювався зміст літературної освіти під впливом статусу державної незалежності, модернізаційних процесів, євроінтеграційного курсу та воєнного стану, як трансформувалася літературний канон, педагогічні підходи, методика викладання та роль літератури як гуманітарного інструменту формування цінностей.

Проаналізовано чотири ключові періоди: 1991–2000 (пострадянський пошук

ідентичності), 2001–2013 (модернізація та європейський вектор), 2014–2022 (переоцінка та деколонізація), від 2022 року (літературна освіта в умовах повномасштабної війни). Розглянуто зміни у шкільному каноні: поступовий відхід від російської літератури, переосмислення класики, акцент на правах людини, національній гідності, свободі, противі. Вивчено методичні трансформації: від авторитарно-репродуктивного до фасилітативно-компетентнісного підходу, активне застосування інтерпретаційного читання, дебатів, медіаграмотності та психологічної інтеграції.

Особливу увагу приділено проблемам, які постали перед освітнім процесом після 2022 року: зміна форматів навчання (дистанційне, змішане, укриття), переосмислення ролі літератури як засобу підтримки учнів у стані стресу, включення у програми сучасних творів, що резонують із досвідом війни. Література дедалі більше виконує функцію простору для безпечного осмислення складних реалій, розвитку емоційного інтелекту та соціальної чутливості.

Стаття актуалізує проблему формування шкільного канону як соціального конструкту, що відображає не лише естетичні критерії, а й суспільні ідеали та історичний досвід. Автор робить висновок, що шкільна літературна освіта в Україні поступово стала простором не просто засвоєння знань, а діалогу, рефлексії, культурної пам'яті та гуманітарної стійкості. Також окреслено перспективи подальших досліджень у сфері гуманітарної освіти в умовах соціальних випробувань і постколоніальної деконструкції.

Ключові слова: літературна освіта, шкільна літературна освіта, шкільний літературний канон, трансформація шкільної літературної освіти, українська література, зарубіжна література.

Постановлення проблеми. Початок 1990-х років ознаменував для України початок нового етапу державного й культурного буття. Розпад Радянського Союзу спричинив глибокі трансформації в усіх сферах суспільного життя, включно з освітою. Відновлення національної ідентичності, демократизація, європейська орієнтація, а згодом – суспільні потрясіння, війна, цифровізація – усе це також відбивається у шкільній літературній освіті.

Література в шкільному контексті – це не лише засіб естетичного виховання чи розвитку читацької культури, а й інструмент формування цінностей, світогляду, критичного мислення та громадянської свідомості. Саме тому вивчення шкільної літературної освіти крізь призму суспільних трансформацій є важливим і актуальним як для педагогіки, так і для соціогуманітарних наук загалом.

Проте в цій галузі потребують подальшого вивчення основні етапи змін у змісті й структурі шкільної літературної освіти, вплив соціальних і політичних змін на формування шкільного літературного канону, трансформацію педагогічних підходів і методик викладання літератури, а також реакції літератури в школі на проблеми сучасності (війна, цифровізація, нова етика тощо).

Аналіз досліджень. Питання шкільної літературної освіти в Україні вивчалось впродовж останніх трьох десятиліть у різних міждисциплінарних площинах – педагогіки, літературознавства, психології, культурології, політики. Однак системні оглядові дослідження відповідно до суспільних трансформацій залишаються відносно нечисленими.

У науковому середовищі бракує ґрунтовних теоретичних досліджень, присвячених цілісній періодизації становлення літературної освіти в Україні. Попри це проблема частково порушувалася в межах загальної історії розвитку національної освіти. У наукових працях висвітлено процес формування національної освіти в контексті світової педагогічної думки, схарактеризовано вплив історичних подій на формування її засадничих рис, а також проаналізовано специфіку освітньої політики в окремі періоди [6]; окреслено етапи розвитку освітньої системи України впродовж різних історичних епох [12]; розглянуто становлення методики викладання літератури

й досягнення видатних науковців у цій галузі [13]. Також у дослідженнях подано аналіз філософсько-культурологічних, літературознавчих і психолого-педагогічних чинників, що впливали на розвиток шкільної літературної освіти в різні епохи, запропоновано періодизацію методики навчання української літератури та схарактеризовано основні тенденції її еволюції у II половині ХХ – на початку ХХІ століття в контексті змін у змісті шкільного літературного курсу [17].

Актуальні проблеми освітньої сфери, її минуле й сьогодення, а саме філософські засади еволюції освіти в умовах суспільних трансформацій, проаналізовано в наукових розвідках В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка, Л. Пироженко, С. Сисоевої, С. Черепанової та ін. Теоретико-методичні аспекти розвитку літературної освіти, організації процесу викладання літератури в школі, літературний поступ учня-читача відображені в наукових працях Ю. Бондаренка, Н. Волошиної, С. Жили, О. Куцевол, В. Неділька, Є. Пасічника, О. Савченко, Б. Степанишина, Г. Токмань, В. Уліщенко, А. Фасолі, В. Цимбалюк, Т. Яценко та ін.

Одним із найвагоміших внесків у дослідження трансформації шкільної освіти в умовах незалежної України є праці Л. Гриневич, О. Лінника та Я. Герчинського, присвячені реформі Нової української школи. Автори розглядають літературну освіту як елемент формування ціннісних орієнтирів та громадянської свідомості, наголошуючи на зміні парадигми – від знанневої до компетентнісної [18].

Важливим у цьому контексті є також внесок О. Слижук, яка теоретично обґрунтовує формування предметної читацької та ключових компетентностей під час навчання літератури в середній школі [14].

Попри наявність окремих ґрунтовних досліджень, українська літературна освіта в контексті суспільних трансформацій досі потребує системного міждисциплінарного аналізу, зокрема у вимірах культурної політики, педагогічної психології, історії ідеологій та соціології читання. Саме цю прогалину частково має заповнити наше дослідження.

Метою статті є простежити еволюцію шкільної літературної освіти України в контексті суспільно-політичних трансформацій від початку 1990-х років до першої чверті ХХІ століття.

Викладення основного матеріалу. Період 1991–1999 рр. був часом глибоких суспільних зрушень, які вплинули на всі галузі життя, включно з освітою. Відновлення незалежності України 1991 року започаткувало процес переосмислення національних цінностей, ідентичності та освітніх стандартів. Школа, яка донедавна була інструментом ідеологічного впливу радянської держави, опинилася перед потребою швидкої трансформації: змінювалися навчальні плани, формувалися нові підручники, переоцінювалося саме розуміння класики світової літератури [15, с. 40].

На початку 1990-х років у шкільній літературній освіті ще зберігався сильний вплив радянського канону. Учні продовжували вивчати твори російських і радянських авторів – О. Пушкіна, М. Лермонтова, Л. Толстого, М. Горького, В. Маяковського тощо. Але вже від середини 1990-х почався процес поступової українізації змісту літературної освіти – у програми почали вводити українських письменників (Ліна Костенко, Василь Стус, Іван Багряний), більше уваги приділяли історико-культурному контексту України [3, с. 481].

Варто відзначити, що шкільна літературна освіта цього періоду перебувала у стані глибокої кризи. Економічна нестабільність, гіперінфляція, нестача підручників, застаріла матеріально-технічна база шкіл – усе це знижувало ефективність змін. Проте саме тоді почалися дискусії серед освітян щодо потреби не лише оновлення змісту, а й переосмислення функцій літератури в школі. Характерною ознакою 1990-х стало також становлення нових методичних підходів. Хоча формально ще домінував репродуктивний тип навчання, на практиці вчителі починали впроваджувати елементи

обговорення, творчого письма, дискусій – переважно інтуїтивно, без підтримки з боку методичних установ, які ще не встигли адаптуватися до нових реалій [16, с. 6].

Період 2000–2013 рр. був перехідним – від україноцентричної, але ще пострадянської освітньої моделі, до орієнтованої на європейські цінності. Було ухвалено й розпочато імплементацію нової редакції Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) [9], яка акцентувала увагу на реалізації освіти на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги; а також ухвалення Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2004 р.), що передбачав формування комунікативної та літературної компетенцій, охоплення літературним компонентом української, зарубіжної, рідної (якщо вона не є українською) літератури, запровадження українознавчої спрямованості [4].

У програмах із зарубіжної літератури помітно зменшується частка російських авторів (залишаються «канонічні» О. Пушкін, Л. Толстой, А. Чехов), натомість з'являються нові імена з європейського та американського контексту – Е. Хемінгуей, Дж. Орвелл, А. Камю, Ф. Кафка, В. Шекспір – та їх твори в повному форматі (а не лише фрагменти). Цей період також став часом поступової модернізації підходів до вивчення літератури: уведено теми міжкультурного діалогу, глобалізації, екзистенціалізму; розвивається поняття «компетентнісний підхід», хоча на практиці він часто залишався декларативним; зростає інтерес до філософського прочитання художніх текстів (наприклад, «Маленький принц» як притча про цінності, самотність, дорослішання); використовуються елементи інтерактивних методик (рольові ігри, літературні вечори, дебати), однак частіше – ініціативно з боку окремих учителів [7, с. 22-27].

З'являється термін «профільна освіта» – деякі старшокласники отримують можливість вивчати літературу поглиблено. Хоча це було можливо лише у великих містах і часто залежало від людського ресурсу шкіл [2, с. 5].

На рівні суспільного замовлення в цей час формується образ учня як майбутнього європейця – з критичним мисленням, етикою діалогу, знанням світової культури. Метою шкільної літературної освіти є формування читацької компетентності, здатності до естетичного сприймання світу, морального вибору, усвідомлення культурної спадщини людства [4].

Після Революції Гідності 2013-2014 рр. освітній простір опинився у вирі ціннісних зрушень. На перший план вийшли теми гідності, свободи, національної ідентичності, прав людини, єдності – і шкільна літературна освіта відповіла на це.

Ключовими змінами цього етапу були перегляд канону; посилення блоку літератури про війну, спротив, тоталітаризм; деколонізація методики (зростає попит на постколоніальну критику, нові підручники містять менше термінології радянського зразка, у програмах з'являється новий підхід: учень не мусить знати все, а має вміти розуміти текст (інтерпретація, самостійне читання, есей)); активізація ініціатив (проекти #КнигоНУШ, EdCamp Ukraine, Litosvita тощо; незалежна експертиза підручників за принципом інклюзивності, гендерної чутливості та антидискримінації; розвиток медіаграмотності як частини літературної освіти).

Період 2014–2022 рр. вважається критично важливим для зміцнення гуманітарної незалежності України. Література в школі перетворилася на поле боротьби за смисли – між колоніальною спадщиною і новим баченням культури, гідності, свободи [11].

Повномасштабне вторгнення російських загарбників в Україну 24 лютого 2022 року стало потужним ударом не лише по території й інфраструктурі, а й по духовному й культурному ландшафту країни. Українська освіта опинилася в надзвичайних обставинах, що потребували миттєвих рішень, адаптації й радикального переосмислення функцій шкільного навчання. І шкільна літературна освіта тут набула надзвичайно важливого гуманітарного значення – як простір психологічної підтримки, ідентифікації, морального орієнтуру.

Після початку війни тисячі шкіл були зруйновані або опинилися в зоні небезпеки. Частина навчальних закладів перейшли на дистанційний або змішаний формат. У містах із регулярними обстрілами уроки проводилися в метро, укриттях, онлайн-зборах [19]. Учні за кордоном долучалися до української програми через цифрові платформи. Це призвело до посилення ролі самостійного читання та адаптації підручників до нового формату.

Уроки літератури були переорієнтовані з простого аналізу творів на гуманітарну терапію. Учителі почали більше звертатися до творів, які підтримують ідею незламності, гідності, свободи; допомагають говорити про травму, страх, втрату, відновлення; дозволяють учням висловлювати себе – через есе, листи до персонажів, творчі спроби. Для прикладу, вивчення «451° за Фаренгейтом» Рея Бредбері в 8–9 класах доповнювалося дискусіями про заборону книжок, правду в часи війни, роль слова як інструмента спротиву.

У 2022-2023 навчальному році було оголошено про вилучення творів російських авторів із курсу зарубіжної літератури. Натомість з'явилися письменники Центрально-Східної Європи та сучасні українські автори. На виконання наказу № 521 Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 р. «Про утворення робочих груп з оновлення змісту навчальних програм» робоча група ухвалила «оновити зміст навчальних програм із зарубіжної літератури для, вилучивши та/або замінивши твори російських і білоруських авторів на твори зарубіжних письменників відповідно до літературного процесу та з урахуванням вікових особливостей учнів/учениць» [10].

Методика уроків літератури після 2022 року акцентувала на використанні щоденників читача, літературного есе, дебатів і рефлексій; співпереживанні персонажам, порівнянні ситуацій героїв і реального досвіду учнів; інтеграції літератури з психологією, історією, мистецтвом – наприклад, аналіз фільмів за творами. Особливо поширеною стала практика читання вголос як засіб зниження тривожності в молодших і середніх класах.

У сучасному контексті шкільна література – це вже не просто «предмет», а інструмент боротьби за наратив: хто ми, яку культуру ми будемо, і за що ми стоїмо. Через уроки літератури молодь формує розуміння справедливості, емпатії, здатності до морального вибору. У ситуації, коли країна воює не лише зброєю, а й культурою, шкільна література стала мовою спротиву, пам'яті й надії.

Літературний канон у школі – це перелік авторів і творів, які вважаються обов'язковими для вивчення. Це не просто добірка найкращих текстів, а соціокультурний конструкт, що формує уявлення молоді про мораль, ідентичність, історію, людину [5, с. 3].

У пострадянській освітній системі канон формувався державою – через програми органів виконавчої влади у сфері освіти, які спиралися на ідеологічні настанови (колективізм, героїка праці, атеїзм, дружба народів). У 90-ті роки Україна почала розробляти власний літературний канон, який би відображав нові національні цінності. Але цей процес був тривалим, суперечливим і не завжди послідовним.

У перші роки незалежності списки літератури фактично ще зберігали російсько-радянську базу: О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, Л. Толстой, А. Чехов, М. Шолохов. Їх обґрунтовували як «класиків світового значення». Проте паралельно до програм додавали українських письменників, яких раніше або цензурували, або ігнорували: Ліну Костенко, Олену Телігу, Василя Стуса, Івана Багряного. Але це було радше накладання нових елементів на стару структуру, а не радикальне переосмислення канону. У результаті – гібридний канон, де поряд з ідеями свободи і спротиву залишалися тексти, що трансливали імперську, колоніальну або російськоцентричну перспективу. У 2000–2010-х роках програми починають адаптуватися до європейських підходів. Канон поповнюється текстами антиутопічного характеру (Дж. Оруелл «1984», Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом»), філософської та гуманістичної прози (А. Камю, Г. Гессе), творів

про Другу світову війну в інтернаціональному ключі (Е. М. Ремарк, А. Ліндгрєн, Г. Бель), сучасної прози Дж. Селінджер, В. Голдінг. Ці зміни свідчили про спробу універсалізувати канон: показати людину в її екзистенційних пошуках, моральних конфліктах, віддалити школяра від національної обмеженості. У той же час присутність російських авторів зменшувалась поступово: залишались лише «незаперечні» – О. Пушкін, Л. Толстой, Ф. Достоєвський, А. Чехов [5, с. 3].

Після Революції Гідності та початку війни на сході України тема деколонізації в літературі вийшла на передній план. Уперше серйозно ставиться питання: чому український учень має читати імперські тексти та чи можуть ці автори бути об'єктивно оцінені в постколоніальному суспільстві.

У 2016–2020 роках проводяться відкриті громадські обговорення щодо оновлення програм, зокрема вилучаються твори з виразно імперським і шовіністичним змістом; розширюється блок «світової літератури» (від Латинської Америки до Скандинавії); дозволяється більше варіативності, тобто частина творів – на вибір учителя. З'являється ідея гнучкого канону: не лише «що читати», а й «як читати» – тобто акцент на інтерпретацію, актуалізацію, порівняння з реальністю [1].

Після початку повномасштабного вторгнення відбувся найрішучіший перегляд шкільного канону за 30 років: російська література вилучається з обов'язкової програми повністю; замість неї пропонуються твори про права людини, свободу, демократію, пам'ять, екологію, війну, колоніалізм; упроваджуються теми опору, людяності, тоталітаризму – на прикладі класичних текстів; учителям пропонують створювати тематичні маршрути читання: наприклад, «Література війни», «Кохання і свобода» [10].

Отже, канон більше не є догмою, а є інструментом створення суб'єктності учня. Сучасний канон – це вже не список імен, а спосіб поставити важливі питання про світ і себе в ньому. І в цьому його справжня гуманітарна місія.

Також у період 90-х рр. ХХ ст. і на початку ХХІ ст. зазнає змін методика викладання та педагогічна практика у шкільній літературі.

У радянській педагогіці переважав репродуктивний підхід: учень мав вивчити факти, засвоїти готову інтерпретацію та правильно відповісти на запитання вчителя. Учитель був джерелом істини, а літературний твір – «носієм ідеологічної моделі». У 90-х роках зберігалася ця структура, хоч і з новим змістом. Але вже від початку 2000-х поступово почав формуватися інтерактивний підхід: література як об'єкт інтерпретації, а не лише знання; учитель – як фасилітатор (а не «диктор»); учень – як активний учасник діалогу з текстом; запровадження дискусійних форм, дебатов, есейної форми відповідей. Цей зсув було закріплено в Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року, що базувався на компетентнісному підході: література більше вивчається не для іспиту, а для формування особистості, цінностей, гуманітарного мислення [8].

Згідно з НУШ і новими програмами важливою є не кількість прочитаних сторінок, а якість взаємодії з текстом. Учень має висловлювати власну думку, навіть якщо вона суперечить традиційним тлумаченням. Оцінюється не обсяг цитат, а вміння аналізувати, порівнювати, співвідносити з реальністю.

У межах Нової української школи пропонуються нові форми – літературні щоденники, судові дебати, рефлексивні есе, сторітелінг: учні переповідають історії персонажів у форматі ТікТок, відеоесе, подкастів. Це сприяє глибшому емоційному залученню учнів і персоналізації читання. Сучасна методика також спирається на міждисциплінарність: уроки об'єднуються з психологією (аналіз травми в персонажів, порівняння з власними емоціями); використання кіноадаптацій (порівняльний аналіз), мемів, фанартів; поєднання з історією (контекст створення твору) або географією (літературні маршрути персонажів). У старших класах популярними стають інтерпретаційні проекти: учні створюють власні обкладинки до творів, пишуть продовження, знімають короткі відео за мотивами сцени. Також змінюється

оцінювання: відмова від однієї правильної відповіді; запровадження дескрипторів компетентностей (аналітичність, емоційна глибина, критичність, оригінальність); оцінювання не лише вчителем, а й самооцінювання та взаємооцінювання учнів. Методичні зміни у шкільній літературній освіті в Україні демонструють перехід від «дисципліни для вивчення» до «простору для мислення». Сучасний урок літератури – це майстерня сенсів, де важливі не відповіді, а питання [20].

Висновки. Трансформація шкільної літературної освіти в Україні в період від 1990-х років до першої чверті XXI століття є відображенням ширших суспільних зрушень – від пострадянського пошуку ідентичності до модернізації в умовах глобалізації, а згодом – переосмислення під тиском війни. Канон більше не є сталим списком, а інструментом культурного діалогу та самопізнання. Він став динамічним, відкритим до змін, ідентифікаційним. Педагогіка літератури вийшла за межі академізму: інтерактивні методи, міждисциплінарність, рефлексивне читання, гейміфікація. Освіта в умовах війни показала здатність шкільної літератури бути не лише навчальним курсом, а й простором психологічної стійкості, морального вибору, культури спротиву. За допомогою літературної освіти школяр формує не лише мовну чи літературну, а й ціннісну, соціальну та емоційну компетентності.

Проведене дослідження також відкриває низку перспектив для подальшої наукової роботи. Зокрема, актуальним є глибше вивчення взаємозв'язку між літературною освітою та формуванням громадянської ідентичності в учнів різного віку. Перспективним є також дослідження сучасного учительського досвіду – тактик адаптації до нестабільних умов, розроблення альтернативних канонів і самостійної креативної інтерпретації програм. Крім того доцільним є порівняльний аналіз трансформацій літературної освіти в Україні та інших посттоталітарних країнах Центрально-Східної Європи, що дозволить окреслити як спільні тенденції деколонізації, так і локальні особливості. Окремого дослідження потребують механізми формування читацької компетентності в цифрову добу – з урахуванням штучного інтелекту, соціальних мереж, нових типів текстів і способів взаємодії з літературою.

Список використаних джерел:

1. Агеева В. Канон класики і колоніальна свідомість. URL: <https://tyzhden.ua/kanon-klassyky-i-kolonialna-svidomist/>
2. Базовий навчальний план середніх закладів освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1998. № 5. С. 4-10.
3. Березівська Л. П. Педагогічний дискурс про реформування загальної середньої освіти в Україні (XX – початок XXI ст.): хрестоматія. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 591 с.
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2004 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>
5. Ковбасенко Ю. Формування літературного канону та куррикулуму літературної освіти: світовий досвід і український шлях. 18 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8285/1/Y_Kovbasenko_VL_10_Curriculum-2.pdf
6. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
7. Орлова О. В. Методика навчання зарубіжної літератури: навч.-метод. посіб. Полтава: ПНПУ, 2021. 109 с.
8. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standativ-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
9. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

10. Рішення робочої групи з оновлення змісту навчальних програм із зарубіжної літератури для 6–9 класів, 10–11 класів закладів загальної середньої освіти: протокол № 2 від 13 червня 2022 р. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/866/86629/Rishennya.pdf>
11. Сергієнко А. А. Компетентнісний підхід до вивчення художніх творів на уроках української літератури. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 3. С. 104–107. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.19>
12. Сірополко С. Історія освіти на Україні. Київ : Наукова думка, 2001. 912 с.
13. Ситченко А. З історії методики української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 10. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_10_4
14. Слизук О. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання української літератури в 5-7 класах. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. Вип. 33. С. 228–237. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-228-237>
15. Степаненко О. К. Тенденції вивчення літератури у закладах загальної середньої освіти України у 30-90 роках ХХ століття. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 49. Т. 2. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.8>
16. Яценко Т. О. Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 вересня 2019 р.)*. Київ: Оріон, 2019. С. 5–8.
17. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/monografiya-2016.pdf>
18. Hrynevych L., Linnik O., Herczyński J. The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*. 2023. Vol. 58. P. 542–560. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12583>
19. How Ukraine is trying to help its 'lost generation'. *Financial Times*. 23 February 2024. URL: <https://www.ft.com/content/d9acb360-9416-413b-a57b-9c6750e26e71>
20. Kuznetsova H., Zenchenko T., Luchkina-Zahorodnia L., Barannyk N., Kholiavko I. Linguistic and literary educational field in the system of communicative field formation. *Multidisciplinary Science Journal*. 2023. No. 5. DOI: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0505>

References:

1. Aheieva, V. *Kanon klasyky i kolonialna svidomist* [The canon of classics and colonial consciousness]. Retrieved from <https://tyzhden.ua/kanon-klasyky-i-kolonialna-svidomist/> [in Ukrainian].
2. Bazovyi navchalnyi plan serednikh zakladiv osvity Ukrainy [Basic curriculum of secondary educational institutions of Ukraine]. (1998). *Information collection of the Ministry of Education of Ukraine*, (5), 4-10 [in Ukrainian].
3. Berezivska, L. P. (2024). *Pedahohichnyi dyskurs pro reformuvannya zahalnoi serednoi osvity v Ukraini (XX – pochatok XXI st.)* [Pedagogical discourse on reforming general secondary education in Ukraine (20th – early 21st century)]. Vinnytsia [in Ukrainian].
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the state standard of basic and complete general secondary education” No. 24 of January 14, 2004. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Kovbasenko, Y. *Formuvannya literaturnoho kanonu ta kurrykulumu literaturnoi osvity: Svitovyi dosvid i ukraïnskyi shliakh* [Formation of the literary canon and curriculum of literary education: World experience and the Ukrainian path]. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8285/1/Y_Kovbasenko_VL_10_Curriculum-2.pdf [in Ukrainian].
6. Medvid, L. A. (2003). *Istoriia natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini* [History of national education and pedagogical thought in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Orlova, O. V. (2021). *Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury* [Methods of teaching world literature]. Poltava [in Ukrainian].
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On some issues of state standards of complete general secondary education” No. 898 of September 30, 2020. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine “On General Secondary Education” No. 651-XIV of May 13, 1999. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].

10. Ministry of Education of Ukraine. (2022). *Rishennia robochoi hrupy z onovlennia zmistu navchalnykh prohram iz zarubizhnoi literatury dlia 6-9 ta 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Resolution of the working group on the revision of foreign literature curricula for grades 6–9 and 10–11 in general secondary education institutions]. Retrieved from <https://osvita.ua/doc/files/news/866/86629/Rishennya.pdf> [in Ukrainian].
11. Serhiienko, A. A. (2020). Kompetentnisnyi pidkhid do vyvchennia khudozhnikh tvoriv na urokakh ukrainskoi literatury [Competency-based approach to studying works of art in Ukrainian literature lessons]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 70 (3), 104–107. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.19> [in Ukrainian].
12. Siropolko, S. (2001). *Istoriia osvity na Ukraini* [History of education in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
13. Sytchenko, A. (2013). Z istorii metodyky ukrainskoi literatury [From the history of the methodology of Ukrainian literature]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*, (10), 6-10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_10_4 [in Ukrainian].
14. Slyzhuk, O. (2024). Realizatsiia kompetentnisnogo pidkhodu v protsesi navchannia ukrainskoi literatury v 5-7 klasakh [Implementation of the competency-based approach in teaching Ukrainian literature in grades 5–7]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (33), 228-237. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-228-237> [in Ukrainian].
15. Stepanenko, O K. (2022). Tendentsii vyvchennia literatury u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy u 30 – 90 rokakh XX stolittia [Trends in the study of literature in general secondary education institutions of Ukraine in the 30s-90s of the 20th century]. *Innovative pedagogy*, 49(2), 38-43. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.8> [in Ukrainian].
16. Yatsenko, T. O. (2019). Problema chytannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: sotsialnyi i metodychnyi aspekty [The problem of reading in the conditions of the information society: social and methodological aspects], *Problema chytannia v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [The problem of reading in the modern information society, Proceedings of the 1st All-Ukrainian scientific-practical conference]. Kyiv: Orion [in Ukrainian].
17. Yatsenko, T. O. (2016). *Tendentsii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Trends in the development of teaching methods for Ukrainian literature in general educational institutions (the second half of the 20th - beginning of the 21st century)]. Kyiv. Retrieved from <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/monografiya-2016.pdf> [in Ukrainian].
18. Hrynevych, L., Linnik, O., & Herczyński, J. (2023). The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*, 58, 542-560. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12583> [in English].
19. Financial Times. (2024, February 23). *How Ukraine is trying to help its 'lost generation'*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/d9acb360-9416-413b-a57b-9c6750e26e71> [in English].
20. Kuznetsova, H., Zenchenko, T., Luchkina-Zahorodnia, L., Barannyk, N., & Kholiavko, I. (2023). Linguistic and literary educational field in the system of communicative field formation. *Multidisciplinary Science Journal*, (5). Retrieved from <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0505> [in English].

Khudenko O. M.,
orcid.org/0000-0001-7918-4671

SCHOOL LITERARY EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATIONS FROM THE 1990S TO THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY

The article presents a comprehensive study of the transformations of school literary education in Ukraine in the context of socio-political changes from the 1990s to the first quarter of the 21st century. The author examines how the content of literary education has changed under the influence of independence, modernization processes, the course toward European integration, and the state of war, as well as how the literary canon, pedagogical approaches, teaching methodology, and the role of literature as a humanitarian instrument for the formation of values have been transformed.

Four key periods are analyzed: 1991 – 2000 (post-Soviet search for identity), 2001 – 2013 (modernization and the European vector), 2014 – 2022 (reassessment and decolonization), and since 2022 onward (literary education under the conditions of a full-scale war). Changes in the school canon

are examined, including the gradual departure from Russian literature, the reinterpretation of classical works, and the emphasis on human rights, national dignity, freedom, and resistance. Methodological transformations are also explored, particularly the shift from an authoritarian-reproductive approach to a facilitative-competence-based one, as well as the active use of interpretive reading, debates, media literacy, and psychological integration.

Particular attention is paid to the challenges faced by the educational process after 2022, including changes in learning formats (distance, blended, and shelter-based learning), reconsideration of the role of literature as a means of supporting students under conditions of stress, and the inclusion in curricula of contemporary works that resonate with the experience of war. Literature increasingly performs the function of a space for the safe comprehension of complex realities and for the development of emotional intelligence and social sensitivity.

The article actualizes the problem of the formation of the school canon as a social construct that reflects not only aesthetic criteria but also social ideals and historical experience. The author concludes that school literary education in Ukraine has gradually become a space not merely for the acquisition of knowledge, but also for dialogue, reflection, cultural memory, and humanitarian resilience. The prospects for further research in the field of humanitarian education under conditions of social challenges and postcolonial deconstruction are also outlined.

Key words: literary education, school literary education, school literary canon, transformation of school literary education, Ukrainian literature, world literature.

Дата надходження статті: 14.10.2025 р.

Прийнято до публікації: 07.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.